

## Rendhagyó könyvismertetés a *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról* című kötetéről<sup>1</sup>

BALOGH ELEMÉR<sup>2</sup>

Örömmel vállalt, kedves kötelesség egy olyan könyvről beszélni, amelynek szerzőit nemcsak jól ismerem, hanem akik javarészt barátaim, de legalábbis jó kollégáim, és főleg, mert a kötet témája több szempontból is közel áll hozzám. Mindezt persze, valószínűleg a felkérő dékán úr is tudta... A kötetet – amelynek tanulmányait Patyi András szerkesztői munkája simította szép egészé –, amint kézhez kaptam, egy szuszra el is olvastam, ami sokat elárul egy könyvről. A kissé hatásvadász címmel azt akartam érzékeltetni, hogy nem egyenként, minden tanulmányról egyesével kívánok ismertetést megfogalmazni, hanem inkább egy tartalmi, a kötet egészét megragadó összefoglalást, néhány fontosabbnak gondolt aspektust szeretnék a magam szemszögéből röviden előadni. S „rendhagyó” is szeretnék lenni a szónak egy régebbi, eléggé elfeledett értelmében, amennyiben a „rendhagyás” a hajdani székely falutörvények világában és nyelvezetében éppen nem a különcségre, az esetlegeségre, a kuriozitásra való törekvés jegyében fogant értelmet hordozta, hanem a törvényeknek és szokásoknak mindig a „rendben” gyökerező eszméjéhez való visszatérés adta meg valódi alapját. A „rendhagyás” egy (magyar) jogtörténéssz számára tehát mindig a rendezettséghez való viszony újbóli felismerését jelenti.

Az új magyar alkotmánnyal, amely a keresztségben az Alaptörvény nevet kapta, alkotmánybíró koromban ismerkedtem meg, sőt egy ideig ennek alapján bíraskodtam is társaimmal. Nagyon jól emlékszem még a preambulum fogadtatására is, bár ezzel az alkotmányszegmással viszonylag keveset foglalkoztunk. A vissza-visszatérő érv, hogy nincs kifejezetten normatív kötőereje: ha ez igaz is, jól tudjuk, hogy egy norma ereje nem mindig az explicit kikényszeríthetőségben rejlik, hanem inkább azok fejében, lelkében, akik olvassák, ízelegetik, próbálják üzenetét megfejteni. Nem túlzás azt állítani, hogy olykor prófétai szálak szövődnek egy jól eltalált mondatba. Több ízben jött szembe szakmai beszélgetéseken, szemináriumokon, konferenciákon, egyetemi órákon, és az volt mindig az érzésem, hogy akiknek nem tetszett az új alkotmány,

1 Patyi András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. Elérhető: [https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12761/web\\_PDF\\_Rendhagyó\\_kommentar\\_Nemzeti\\_hitvallas\\_.pdf?sequence=1](https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12761/web_PDF_Rendhagyó_kommentar_Nemzeti_hitvallas_.pdf?sequence=1) (A letöltés dátuma: 2020. 08. 20.)

2 Tanszékvezető egyetemi tanár, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar. Kutatási területe a büntetőjog magyar és európai története, az egyházi bíraskodás és az alkotmánytörténet.

a preambulomot nem támadták soha durván, talán mert nem vették/veszik elég komolyan. Számomra, jogtörténésznek, aki a jog történelmét mindig erősen kultúrába és tradícióba ágyazottságában próbálom megérteni, sokkal többet jelent a preambulom, mint a valódi normaszöveg elé illesztett, pusztán hangulati blokk.

Mindenekelőtt szeretnék az Alaptörvény elnevezéséről és valószínűleg szimbolikusnak is mondható elfogadási idejéről egy gondolatot megfogalmazni. Mint jogtörténészt erősen meglepett, hogy az egyébként régtől várt, új alkotmányunk elnevezése ez lett: Magyarország Alaptörvénye. Apróság, de megjegyzem: még szerencse, hogy nem verzállal (csupa nagybetűvel) lett szedve, hanem helyesen: kisbetűvel írták a címet, a szövegben azután találkozunk efféle írásmóddal is, amit helyteleníték, mert erősen hatáskeltő, a szöveg emelkedettségét nem javítja, ugyanakkor nem hagy helyet a kis- és nagybetűs írásmód adta nyelvi változatosság kifejezésére. Az *Alaptörvény* kifejezéssel az (volt) a bajom, hogy ez a *terminus technichus* lefoglalt jelentéstartalmat hordoz a magyar közjogi szótörténeti hagyományban. Alaptörvénynek (*leges fundamentales*, a középkorban: *leges cardinales*) a sarkalatos törvényeket nevezték, de sohasem használták az *alkotmány* szavunk szinonimájaként. A viszony a több-kevesebb arányában írható le. Az ismert meghatározás szerint történelmi alkotmányunk alaki jogforrási tartalmát a sarkalatos törvények és a törvényes szokások együttesen alkották. Ebben az értelemben a sarkalatos törvények szinonimájának számított az alaptörvény. Az alaptörvényekről ilyen módon rendre többes számban szóltak az általánosabb megfogalmazások: az 1827:3. törvénycikk az „alaptörvényeknek érvényben való megtartásukról” szólt. Az 1868. évi XXX. törvénycikk magamagát nevezi alaptörvénynek („[...] mint Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közös alaptörvénye”); A 4. §-ban utalás történik az Ausztriával való kiegyezésünk törvényére: „Az e szakaszban érintett alaptörvény és törvénycikkek utólag eredeti horvát szövegben is kiállítatnak, s kihirdetés végett a horvát-, szlavon, dalmát országgyűlésnek mielőbb megküldetnek.” A 69. cikkely mind Magyarországra, mind horvát–szlavón–dalmát országokra vonatkozólag közösen kötelező alaptörvények létét konstituálta, és ugyane törvény 46. cikkelye nevezi alaptörvénynek az 1867. évi XII. törvénycikket a kiegyezésről, továbbá a közös államügyekről (= 1867. évi XIV., XV., XVI. törvénycikkek).

A régi magyar közjogi szóhasználat a chartális alkotmányra a *rendszeres alaptörvény* elnevezést viszont gyakorta használta. Úgy látom tehát, hogy friss alkotmányunk *Alaptörvény* elnevezése egy új minőségű jelentéstartalommal ruházta fel a régtől ismert, de rendre a sarkalatos törvények hasonmásaként értett *alaptörvény* szavunkat. Nagy kezdőbetűvel írva, az egykoron használatos *rendszeres alaptörvény* kifejezésünk rövidült alakjaként tekinthetünk hatályos alkotmányunk megnevezésére.

Egy reflexió az eléggé ismert német nyelvi párhuzamhoz: a német nyelvben a főneveket kötelezően nagy kezdőbetűvel írjuk, ott tehát nincs meg az a nyelvi lehetőség, hogy jelentésbeli különbözőséget fejezzünk ki a kis vagy nagy kezdőbetű alkalmazásával. A magyarban viszont adott ez a lehetőség, s ezzel éltek az alkotmány megfogalmazói. Bizonyos, hogy az új magyar alkotmány rendkívüli ambícióval készült, és meg-

szövegezői elnevezésében is történeti hangulatot kívántak megjeleníteni. Legalábbis egy jogtörténésznek ez jut eszébe az *Alaptörvény* szó hallatán, és csak másodsorban az, hogy ez az új név a második világháború utáni Németország alkotmánya elnevezésének a tükörfordításaként is felfogható. Ezt a párhuzamot egyébként az a jól ismert tény is erősíteni látszik, hogy a rendszerváltás utáni magyar alkotmányos be rendezkedésre, de főleg az alkotmánybíráskodásra kétségkívül a legnagyobb hatást a *Grundgesetz* és a *Bundesverfassungsgericht* tevékenysége fejtette ki – tegyük hozzá, méltán. Tudnivaló, hogy a németek a *Grundgesetz* elnevezéssel (a *Verfassung* helyett) egy történelmi provizóriumot akartak annak idején kifejezni: érdekes, hogy amikor most éppen 30 esztendeje a provizórium lényegében megszűnt, mégsem keresztelték át alkotmányukat: maradt a *Grundgesetz*. Hiába, nagy úr a szokás(jog)...

Egy röpké megjegyzés az elfogadás időpontjáról: április 25., abban az évben (2011) húsvét ünnepe. Az Európa keresztény identitását gyökereiben és megszámlálhatatlan részletében jelentő keresztény kultúra hitvallásának fundamentuma ez az ünnep, az emberi létezés abszolút távlatába vetett hit ünnepe: a feltámadás ünneplése. Kapaszkodás abba a meggyőződésbe, hogy örök perspektívája van az értékes emberi életnek, az emberi teljesítménynek, a jónak. Hogy a teremtett emberi életnek és az emberi társadalomnak nem arasznyi, hanem a végtelen a horizontja. Hogy valódi értelme és célja van az életünknek.

Ez a lényegében vallási eszme itt Európában a kultúra, benne a jogi kultúra talaján is kisarjadt, és megeremtette évszázadok során az emberi és állampolgári alapjogokat, amelyeket azonban mindig a társadalomba ágyazott, kibontakozni csak abban képes ember képére szabott. Amikor az új magyar alkotmánynak a húsvétal való időbeli, szimbolikus kapcsolatáról van szó, úgy gondolom, helyénvaló azt állítani, hogy az alkotmányozó egyszerre akarta a keresztény kultúra legfontosabb vallási hittételével való kapcsolatot középpontba állítani, ugyanakkor a nagyon régi múltban gyökerező, abból táplálkozó magyar történelmi alkotmányosság eszméjét és szemléletét, értékeit mintegy feltámasztani és újra a jogrend középpontjába állítani.

Mindez a történelmi szemléletmód erőteljes, szinte a preambulum egészét dominánsan átható jelenlétét sugározza, s ezzel rá is térek a kötet közelebbi bemutatására.

A tanulmányok nagyobb részt már választott címükben is közvetve vagy közvetlenül valamely történelmi állítás vagy összefüggés kifejtését ígérik. Halász Iván a nemzetfelfogás kérdéseit tárgyalja, amely az egyik legnehezebb történelmi és közjogi kérdésre mutat: mi a nemzet? A szófejtő értelmezés itt is segít: a magyar nyelvben és a jogtörténelemben a *nemz* szóból származtatott kifejezések eredendően a vérségi összetartozás szálaival egymáshoz kapcsolódók személyi körének viszonylataira utaltak, amelyeknek utolsó, markáns jogintézményét, az ősiséget 1848-ban törölték el eleink, picinyke maradéka az úgynevezett ági öröklésben maradt velünk. A modern, erősen individualista szemléletű jogállami maximák társadalmi-politikai keretek között értelmezik a nemzet, nemzetiség fogalmakat, s megint a mi ragozó nyelvünk variabilitása révén tudjuk ezt a két fogalmat valamennyire különváltan értelmezni. A *nemzet* szavunk, elválva a vérségi jelentéstartalomtól szinte jog fölötti, emelkedett tartalmat hordoz,

s ez így helyes is. Az viszont értelmezési nehézségeket vet fel, hogy az Alaptörvény a nemzet és az állampolgárok közösségének fogalmai között olykor nem disztigvál: ez lehet szándékos is, és szép kihívás elé állítja az Alkotmánybíróságot, amikor például a házasság fogalmának definiálásakor a nemzet fennmaradásának alapjáról van szó [Alapvetés *L* cikk]. Megjegyzem, itt ismét a fentebb említett, szófejtő, történelmi értelmezés segíthet, hiszen a nemzés a házassággal van a legszorosabb, mondhatni benső kapcsolatban. Fontos, itt tárgyalt kérdés a hatalom forrása is. Itt meg azt olvassuk, hogy: „A hatalom forrása a nép.” Szerepel a „Mi, Magyarország polgárai.” fordulat is, s a kettő talán ugyanazt akarja mondani. Egyfajta bizonytalanság viszont tapintható, ami abban is tetet ölt, hogy az Alkotmánybíróság és a magyar rendes bíróságok a történelmi hagyományoktól élesen, de szinte senki által nem sérelmezten, úgy hirdetnek ítéletet, hogy nincs kimondva a hatalom kútfője. Egykoron, alkotmánytörténelmileg 1949-ig, a „Szent Korona nevében!” hirdettek ítéletet, ez ma nagyon hiányzik. Emlékszem, hogy az Alkotmánybíróság teljes ülésén szó esett erről a hiátusról, és többünkben lett is volna szándék aktivista módon betölteni a hiányt, de aztán a többség az óvatosabb álláspont mellett maradt. Pedig nem az Alkotmánybíróság a szuverén...

Nem venném részletesen elemzés alá az egyes, hosszabb-rövidebb dolgozatokat, talán csak Horváth Attila alkotmánybíró-jogtörténész kollégám alapos és részletes tanulmányára mutatnék nagyobb hangsúllyal rá, amely európai keretek között egyenesen Szent Istvántól Antall Józsefíg tekinti át a magyar állam- és jogfejlődés alapkérdéseit. Jó, hogy szép kifejtést kapott az a nemzeti önbecsülésünket századokon át tápláló gondolat, hogy országunk (népünk, nemzetünk?) évszázadokon át mint *defensor christianitatis* töltött be sorsszerű szerepet Európa népei között, és közben a saját nemzeti kultúra önállóságát nyugati, később keleti irányból fenyegető hatalmakkal szemben is védelmeznie kellett, ezt pedig vállalva a velünk sorsközösségben élő nemzetiségekkel (Bóka János, Barna Attila és Peres Zsuzsanna). Ebbe a gondolatmenetbe illeszkedik az az értékes tanulmány, amely a történelem viharaiban részekre szakadt nemzetünkről szól (Bóka János). A vallási hagyományok tisztelete, a vallási türelem, a felekezetek közötti harmóniára törekvés szintén elválaszthatatlan része nemzeti történelmi kultúránknak (Schweitzer Gábor). Nagyon fontos, határozottan a jövőbe mutató gondolatot fejt ki T. Kovács Júlia és Téglási András a jövő nemzedékekért érzett felelősség kérdésében, és a szociálisan elesettek ügye is kifejtést nyer. A nemzetközi dimenzió mások tollából is „megszólal”: a világ nemzetjeivel való együttműködés gondolata globális távlatba emeli az olvasó tekintetét (Chronowski Nóra). A tágan értelmezett szabadság gondolata kihagyhatatlan egy polgári alkotmány eszméiből; ennek több részletét fejtik ki azok tanulmányok, amelyek az államcélról (Takács Albert), az individualizmus szabadság gondolatáról és a népuralomról (Erdős Csaba), az emberi méltóságról és az emberi szellem teljesítményéről (Kiss György) szólnak. Némileg a magyar alkotmány történelmileg hangolt sajátossága az is, hogy az alkotmányozó hatalom szükségét érezte az önkényuralmi rendszerek bűneivel való szembenézésnek, és ezt a kérdést is értékeli egy alapos tanulmány (Hollán Miklós).

Szintén Horváth Attila vállalkozott arra, hogy történeti alkotmányunk vívmányairól és a Szent Korona közjogi pozíciójáról jó összefoglalást adjon. Ez a történelmi alkotmány az, ami nézetem szerint jogi kultúránkban a híd a múlt és a jövő között. Tartalmát azonban nem csak az Alkotmánybíróság alkotja, hanem mindannyian. Mert a magyar nemzet tagjának lenni nemcsak sors, hanem vállalt felelősség is.